

o savremenoj čuvaškoj poeziji

genadij ajgi

Čuvaška pisana poezija je nastala u drugoj polovini prošlog veka, ali je do početka XX veka preživljavala *folklorni period* – na osnovu usmenog stvaralaštva, zavisno od talenta njihovih autora, nastajali su oblici balada, malih elegija, moralno životnih sentencija »opštenarodnog« (ne individualno ličnog) karaktera.

U ovom slučaju se ne radi o površnoj stilizaciji nego o narodnoj samoniklosti pesnika tog vremena, čije stvaralaštvo još ne trpi uticaje koji bi ga drugačije oblikovali. Samonikli izvorno čuvaški oblici ne samo da su se sačuvali u stvaralaštvu nekih autora 20-ih i 30-ih godina ovog veka, nego se na najneočekivanijim načinjavaju u našu vreme (i u naše dane se dešava da se otkriju izvorno narodni pesnici – pevači – polupismeni seljaci).

Počevši od prve dekade XX veka, čuvaška poezija se razvija u stalnom kontaktu sa ruskom lirikom. Taj kontakt se odvija u dva pravca: radi se o direktnom uticaju ruskih pesnica, i o opreznoj orientaciji čuvaških autora na forme i stilove ruske poezije, uz očuvanje nacionalne osobnosti.

Zbog pozognog nastanka naša poezije, u njoj dolazi do organskog mešanja oznaka raznih pesničkih škola u stvaralaštvu jednog pesnika. Tako, na primer, u čuvaškom romantizmu (u stvaralaštvu klasička čuvaške književnosti Kestentina Ivanova i Nikolaja Šubosini) mogu se pratiti i prosvetiteljske tendencije i nastajanje realizma. Omiljeni ruski pesnici naših autora su Mihail Lermontov i Aleksandar Puškin (stvaralaštvo Nikolaja Njekrasova, čudno, manje interesuje naše pesnike ranog perioda – za njih je to suviše »poznato«, više ih privlači daleki »oplemenjujući« romantizam, posebno – lirika Mihaila Lermontova).

Dvadesetih godina u čuvaškoj književnosti nastaje snažno previranje. Na mlade pesnike snažan utisak ostavlja ruski imazinizam (koji se, za čuvaške autore, svodi samo na Sergeja Jesenjina – njegov uticaj je primetan u ranom stvaralaštvu Pedara Huzengaja, Vasileja Mita).

Ruski futurizam se za čuvaške pesnike svodio samo na poeziju Vladimira Majakovskog; rečetvorstvo Velimira Hljebnjikova i pesnički eksperiment Alekseja Kručoniha do naših dana su praktično nepoznati našim autorma.

Utisaj Majakovskog na čuvaške pesnike može se odrediti kao *individualizirajuća sila* – i to naročito posle poezije Mihaila Sespeļja sa snažno izraženom ličnom osnovom, koja je u njima izazivala »egocentričnu« usmerenosnost. Ipak, naši pesnici, po pravilu, u svom daljem stvaralaštvu vraćaju se opštenarodnoj, »opšterodovskoj« samosvesti, a u jezičkom pogledu uobičajenim rusko-evropskim klasilnim oblicima. Mladi pesnici prihvatali su neke momente poetske slikovnosti Majakovskog (pre svega »fiziologičnost« njegovih metafora pravljjenih pomoću »primitivno« direktnih paralelizama), a njegova stilistička i ritmička novatorstva retko su se uspešno primala. Pošto su pomenuti ruski futurizam i Majakovski, mora se dodati da industrijsko-urbanim motivima stvarno počinju prodrijeti u čuvašku književnost tek u šezdesetim godinama (gradske realije, čak i u tom slučaju, pesnici prihvataju na specifičan način: oni teže da ih »prihvite«, da ih učine »ljudski-blagonaklonim«, kao seoske kuće i plotovi u rodnim poljima).

Evo, na primer, današnje gradsko ponašanje pesnika Josifa Dmitrijeva (rod. 1947):

Prilazim
I gledam
Ciglani ugao kuće:
– O, kako si od hladnoće
Postao trošan,
Star.
Dozvoli – pogledaće te,
Jer, evo,
Bez ljubavi prolazi
Život.

U drugoj polovini 30-ih godina čuvaška poezija primetno slabi (svoj pesnički intenzitet ne umanjuju samo veliki pesnici, kao što su Huzengaj i Uhsaj). U tom periodu »malih« žanrova u najboljem slučaju se stvaraju pejzažne i lirske miniaturе; pesnici, preko ruskih prevoda, pokazuju interesovanje za istočnjačku ljubavnu liriku, kao i za rusku pejzažnu liriku (na primer, poezija Afanasija Feta). U tom periodu se snažno oseća *idejni* uticaj Majakovskog, ipak, podražavalčki stihovi nemaju snage da prežive i brzo padaju u zaborav. Ali, mora se primetiti, orijentacija na urbane pozicije Majakovskog proširila je vidike mnogih čuvaških pesnika.

U godinama drugog svetskog rata dolazi do oživljavanja čuvaške poezije, stvara se nekoliko značajnih poema Pedara Huzangaja i Jakova Uhsaja i nekoliko antologija pesama drugih autora.

2

Ovaj izbor sam svesno ograničio na pesnike koji su ušli u književnost 60-ih – 80-ih godina. Pesnika ima mnogo (»u nas je svaki pastir pesnik, svaki deseti Čuvaš piše stihove«), govorio je pesnik Pedar Huzangaj.

Pokolenje »šezdeseti-osamdesetih« ispoljava se naročito u poeziji, i to sa dotele nepostojecom žestinom i intenzivnošću – može se čak govoriti

o drugoj »renesansi« u čuvaškoj kulturi posle burnog bleska 20-ih godina. U poređenju sa pokolenjem »dvadesetih«, sadašnje pokolenje pesnika (mnogobrojnije zbog veće opšte obrazovnosti i poraslih materijalnih mogućnosti), mnogo je slobodnije u traženju svog pogleda na svet i u stvaralačkim traganjima.

Sad se može reći da je do ovog vremena evropski uticaj na čuvašku književnost bio sasvim mutan i neodređen, lovlen je samo njegov »dašak« koji se nalazio u ruskoj književnosti. Mlado pokolenje je u mogućnosti da direktno prima dostignuća evropske kulture (u tome veliku ulogu igra, pre svega, upoznavanje čuvaške omiladine sa francuskim impresionizmom, a u pojedinih slučajevima postaje dostupna i savremena evropska filozofska misao). Čuvaška inteligencija, slobodna od književno-jezičkih ograničenosti, ispoljava se slobodno. Na kraju, mladi pesnici počinju pokazivati živo interesovanje za poeziju raznih naroda u ruskom (delimično i čuvaškom) prevedu – u njihovim stilovima se počinju javljati asocijacije povezane sa francuskim, latinoameričkim, poljskom i madarskom poezijom.

Dalje, ukratko želim da pomenem tendencije koje, po mom mišljenju, određuju sadašnje stanje čuvaške poezije (one su stvarno najizraženije kod pokolenja »šezdeseti-osamdesetih«, zato će o njima biti govor u samo na osnovu njihovih objavljenih u knjigama, nego i u periodici).

Traženja tih pesnika na neki način teže da prerastu nacionalne okvire. U isto vreme, »siva masa« savremene čuvaške pesničke »produkcije« liči na istu takvu sivu masu »obične« ruske poezije (osrednji nacionalni pesnici za vreme stvaralaštva kao da u glavi prevode tu »produkciju« na svoj uglađeni jezik).

Iz šikare te pesničke mase mogu se izdvojiti tri »linije«, koje se prepliću, živog razvoja današnje čuvaške lirike.

3

Prva tendencija se može nazvati sespeljevsko-evropska. Da bi bilo jasno o čemu se radi, posebno se zadržavam na ličnosti i stvaralaštvu poznatog čuvaškog pesnika Mihaila Sespeļja (1899 – 1922).

Stanje i osnovni uslovi čuvaške poezije (razvijenost pesničkih sredstava, poznavanje sličnih struktura, čak i samo pesničko mišljenje), u njihovoj potpunosti, do pojave Sespeļja, izgledali su nesposobni da izbace takvu stvaralačku ličnost. Jedino prisustvo nekakvog »dodataknog elementa« (po terminologiji Kazimira Maljeviča) može objasniti ogromnu revoluciju koju je izveo pesnik koji je umro sa nepunih 22 godine. A taj »dodatakn element«, kako se meni čini, jeste nesumnjiva Sespeļeva genijalnost.

Putem duboko intuitivnog dosećanja, on je razradio sistem akcenata u čuvaškom jeziku i zakone njihovog obrazovanja, a na osnovu toga je stvorio silabičko-tonsku versifikaciju u čuvaškoj poeziji, koja je zamenila raniju silabičku. Nova versifikacija je čuvašku poeziju približila ruskoj, a preko nje i svetskoj poeziji: pesnički jezik je sposobljen da prihvata najnoviju poestsku sredstva evropske književnosti.

Reč je kod Sespeļja dobila i »futurističku« fakturnost i »impresionističku« zračnost; u nacionalnu poeziju je uveo slike čija je psihofiziološka personalnost ranije bila nezamisliva:

»Krvavo – šta je to u mojoj ruci?

Raskidam, mrvim, gruda mesa,

Komadam žile,

To je moje – Mihaila Sespeļja – krvavo srce.«

Obična »opšta antropološčnost« Sespeļeve metafore postaje toliko napačeno-lična kao da se radi o anatomski bolesnim mestima autora koji pati. U tome je blizak sa ranim Majakovskim. Ipak, slike ruskog pesnika (na primer, u njegovoj poemi »Oblak u pantalonama«), uz originalnost njihove srži, konstruišu se donekle veštački. Sespeļ je, u tom pogledu, potpuno prirođan i njegov tragizam (u poređenju sa tragizmom ranog Majakovskog) zrelij je jer Sespeļ, veran narodnoj ozbiljnosti, ne dozvoljava sebi da estetizira tragicko. (Ta crta ga zbijala sa Jožefom Atilom, čija sudbina podseća na sudbinu njegovog sabrata u čuvaškoj poeziji.)

Sa dolaskom Sespeļja u čuvašku književnost po prvi put dolazi *lično načelo* (dotle se čitava čuvaška kultura zasivila na opštym-zajedničkim pogledima na svet i za sve zajedničkim etičkim i estetičkim shvatanjima – sve do najsitnijih detalja). Pesnički jezik tog *ličnog*, po maksimalizmu stvaralačkih traganja, ne ustupa najvećim dostignućima ruske i evropske lirike 10-ih i 20-ih godina. (Po nekim momentima Sespeļevih autobiografskih materijala, može se smatrati da je dobro poznavao poeziju Andreja Belog. To se ne može reći u odnosu na Majakovskog i Jesenjina, ali mnogo štošta u Sespeļjevoj poetici srođeno je sa traganjima tih pesnika.)

Za Sespeļja je ogroman značaj imala ruska revolucija 1917. godine. Pesnik je sa revolucionom povezivao sve nade u preobražaj života čuvaškog naroda, u »vaskrs« rodnog jezika. »Nastaće vreme. I čuvaški jezik će seći železo, postaće žar usijanog ugla, postaće crven od usijanog čelika, izazvće oganj munja«. Mladi čuvaški istraživač Atner Huzangaj u članku napisanom za francuski časopis »Change«, sa broj posvećen samanzimu u poeziji, primećuje da pesnik u svom stvaralaštvu »istupa u ulozi demijurge, to jest tvorca sveta, učesnika nekog kosmogonijskog čina«. U Sespeļjevoj poeziji dolazi do preosmišljavanja mnogih momenata drevne čuvaške mitologije – na primer, magička funkcija *meta*: on više puta naziva sebe pesnikom »čelične vere« – u skoru renesansu rodnog kraja. Terna ranije ponizjenosti naroda, njegovih muka u prošlosti razvija se u nizu Sespeļevih pesama kao metaforička paralela neprolaznim događajima na Golgoti.

Pesnik je kratko vreme bio jedan od vodećih komsomsko-partijskih radnika čuvaške autonomne oblasti, ali pošto su ga neprijatelji oklevali, isključen je iz Komunističke partije, postao je skitnica po prostranoj zemlji, poslednju godinu života proveo je u Ukrajini. U Povoljožu je 1921. i 1922. vladala strašna glad. »Domovino moja, domovino, na rubu propasti«, uporno ponavlja Mihail Sespeļ u autobiografskim spisima, a znao je da njegov glas nikao neće čuti. Radeći u Ukrajini kao instruktur Komisije za pomoć gladnjima, više puta je sreć migrantske kolone koje su dolazile iz Povoljoža:

„... bolesni, promrzli, na stotine, kao trupci su tovareni na saonice i nepokriveni odvoženi...“

15. juna 1922. pesnik je izvršio samoubistvo u malom selu nedaleko od Černogova.

„Do sada se nije čula čuvaška reč – pisao je on dve godine pred smrt – sada će čuti čuvašku pesmu, čuvaški stih, čuvaški govor će postati talasi Volge, šum šuma...“

Stvaralaštvo Sespeļja, našeg najčudesnijeg pesnika, nastavlja da bude »tačka privlačenja« ili »odraza« za sve savremene čuvaške pesnike.

4

Dakle, vratiti se onoj tendenciji savremene čuvaške poezije koju sam nazvao *sespeļevsko-evropska*. Ta struja je uvek bila sprovodnik ruskog i evropskog uticaja na čuvašku poeziju i sa maksimalnim naporom, sa svoje strane, trudila se da preraste nacionalnu ograničenost i izrazi se »zadnjakim« izražajnim sredstvima.

U književnostima malih naroda poezija takve strukture (»evropske orientacije) zahteva izuzetnu ličnost, pre nego u poeziji sa »nacionalno-samoniklom« (umnogome »folklornom«) tendencijom.

»U jeziku se krije filozofska mitologija« – pisao je Ničić. U kulturnama malih naroda, vekovima utvrđivanih izvan evropskog uticaja, čitav poetski jezik kao da postaje zatvorena mitologija, razaranje te zatvorenosti uspeva samo malobrojnim snažnim ličnostima. Pri tome se razaranje odražava na njih kao njihova lična tragedija, a linija razaranja se pokazuje kao »faktura« i »oblik« nove reči.

U čuvaškoj poeziji je ovaj krug prvi tragički raskinuo Mihail Sespeļj. Šezdeset godina obeležja sespeļevske prirode pokazala su se u ličnosti Alekseja Atila (1943 – 1979), najblistavijeg pesnika u savremenoj poeziji »evropske« struje. Njegov dramatični prodroi kroz »narodno-mitološku« zatvorenost na sebi, kao rane, nose i duboko nacionalne označke, to njegovoje poeziji daje dve dimenzije: »nacionalno-požnatog« i »nesvesno-egzistencijalnog, za Čuvaša neobičnog, pogleda na svet.

U ranim stihovima Alekseja Atila primetan je uticaj Bora Pasternaka (pesma »Mart«):

»Mart.	kao da im je mraz smirio bol.
Vazduh – kao leća – čist.	Blatna, od voda blistava daljina
Po mesečini,	nije samo od iščekivanja čarobna:
smrzavajući se,	u neredu marta je
nećujo dišu smetovi –	celovita, sveprožimajuća čistota..

Za Atila je karakteristična sledeća pesma napisana krajem 60-ih godina:

»Pasjakovina. Jabuka.	O, ne!
Od malih gljiva	Nebo nas ne poznaje.
Plesnjiva je ograda.	To je moja jedinstvena
I još –	Nesačuvana ljubav –
Nebo je spremno	Dole,
Da se sruši na plot.	Pravo na kolje pletera!«

Aleksej Atil, kao i Mihail Sespeļj, kratko se bavio književnošću. Bio je seoski učitelj i 1969. se razboleo od teške duševne bolesti. Poslednjih deset godina je živeo usamljenički u svom rodnom selu sa starom majkom, stihove gotovo da nije pisao, umro je u kazanskoj psihijatrijskoj bolnici. Njegova smrt, koja je bila veliki gubitak za čitavu čuvašku kulturu, ostala je neprimetičena.

Druga tendencija, najaktivnija u sadašnjoj čuvaškoj lirici, može se odrediti kao »nacionalno-formostvarajuća«.

Mladi pesnici kao da su se pojačano počeli sećati starih etičko-estetičkih osnova svojeg naroda i »rekonstruišu ih u »novim« pesničkim formama, koje, bilo da su »rečitativni stihovi« ili modernizovane »pesme«, sve svode na jedno – na razradu »slobodnog stiha«.

Nastavši kao podvrsta evropskog »vers libre« (prvo u stvaralaštvu Mihaila Sespeļja, a u drugoj polovini 50-ih godina u mojoj ranijoj lirici), taj vid poezije počeo se brzo širiti i dobio je specifično čuvaški oblik, postao je izvorno čuvaški. U njemu, neočekivano, polazna »evropsko-modernistička« tačka srela se sa drugom tačkom – sa zaboravljenim jezikom drevnih bajanja i kletvi Čuvaša-mnogobožaca.

Taj proces, počevši u stvaralaštvu poznatog pesnika Pedara Ejzina (rod. 1943), odvijao se nesvesno. Sam Ejzin je počinjao kao novator sespeļevsko-evropske struje. Sredinom 60-ih on je pisao slobodne stihove u kojima je svako delo predstavljalo »običnu« razvijenu metaforu (za primer navodim pesmu »Rosa«):

»Ja sam suza slavujeva.	Mene
Ja sam čutanje.	i ne primećuju
Mene	Ponoć.
niko ne sluša.	Kao svrdlo se na mesec usmerila
Ja sam manja od zvezde.	kap rose.«

Evropski »narativni« tip vers librea, kao i »eliptičko-paradoksalni«, u Ejzina nije uspeo da se razvije. U njegovim slobodnim stihovima pojavili su se po prvi put oblici arhaičnih oblika čuvaških narodnih pesama (navešću jednu od njegovih pesama iz 60-ih godina):

»I mi smo – junačine,	i od nas bogatiji
i vi ste – junačine,	još postoje.
od nas veće junačine	
još postoje.	
I mi smo – bogati,	I mi smo – glupi,
i vi ste bogati,	i vi ste – glupi,
	glupljih od nas
	više nema.«

Kasnije, kao da se odvija proces »sećanja«, poetske restauracije nepisanih osnova narodnog moralnog kodeksa. Ejzinovi stihovi su ubrzo

počeli dobijati karakter »kružnih prostranstava«, koja su rasla iz srži narodnih poslovica i izreka ili su nastajali po primeru paralelizama starih čuvaških pesama, dobijajući u njegovim stihovima originalno savremeni izgled:

»Nisi li gladan
hleb ne uzimaj:
vrednijeg od hleba
nema.

Ako ruke ne opereš
hleb ne uzimaj:
čišćeg od hleba
nema.

Ako kapu ne skineš
hleb ne uzimaj:
poštovanijeg od hleba
nema.«

Način Ejzinovog predavanja drevnog umetničkog »materijala« često izgleda paradoksalan (ja mislim da je najzajedničniji), kao što izgledaju modernistička poetska istraživanja u raznim književnostima, kao što je, na primer, turska (imam u vidu poeziju Orhana Velija) ili baltičkih zemalja. Sećam se kako mi je pre petnaest godina pesnik izgovorio o pesničkom radu »zen-budističke« misli ne znajući ništa o »zen-budizmu«. Takođe se sećam njegovog ljutog uzvika kad je, drugom prilikom, govorio o »običnoj« savremenoj čuvaškoj poeziji rekao: »Kako je u njih mnogo reči! A kako bih voleo kad bi poezija mogla jednostavno da kaže: Ptica je sedela na telegrafskom stablu i pevala.« Kasnije su se u Ejzina takvi stihovi zaista i pojavili:

»Oblačan
dan.
Na jesenjem blatu
zeleni se
ozimica.«

Krajem 70-ih mnogi mladi pesnici su shvatili da su rezultati Ejzina dešifrovani. Dobijena šifra je brzo počela raditi – sada se pod Ejzinovim uticajem pojavljuje mnogo slobodnih stihova, sličnih »ravnim«, zato nepoetičnim, moralističkim pridikama. (Mora se reći da su se slobodni stihovi ejzинovskog tipa brzo pretvorili u vers libre didaktičko-oblikujućeg tipa, sam Ejzin, u traganju za novim, učuto je na neodredeno vreme.)

Vers libre je, na kraju, postao obična pojava u čuvaškoj poeziji. Pojavili su se čak slobodni stihovi napisani u formi starih mnogobrožačkih molitvi, stihovi-bajalice, – na primer, kod pesnikinje Ljubov Marćanove (rodjena 1950). Većina njih »razmišljanja« gradi se na kontrastnim ili na rastućim oblikovanjima jedne te iste slike u toku čitave pesme (ograničujući se na navođenje samo jedne strofe):

»Bez vesla je plovio čamac.
Kao neiskazana reč,
Kao ugaslja vera,
Kao plaćljiv osmeh.«

Mladi su počeli težiti upadljivim slikama, neobičnim za čitaoča. U stihovima druge pesnikinje, Raisa Sarbi (rodjena 1951), sreće se ovakvo poređenje:

»Sunce
na grani saksaula
sedi
po turkmeni prekrstiv noge.«

Gotovo »avangardistički« se u kontekstu čuvaške poezije shvataju stihovi Borisa Čindikova (rodjen 1960). »Uklonjena« objektivnost njegovog poezije, izražena jezikom snažne tačnosti, »antimetافيčka«, kao u njegovih poljskih ili pribaltičkih vršnjaka:

»dobivši slobodu
u ljubavi bez ljubavi
našavši sebe i svet
plašim se da te prestanem voleti
i zato
ništa osim tvog ponosa
ne volim
ne«

Završavajući ovaj zapis o savremenoj čuvaškoj poeziji, ukratko ću spomenuti njenu treću tendenciju – tradicionalističko-narodnu, koja je zasnovana na folkloru. Uz to, u našem vremenu sebe iživljava stilizatorski odnos prema tom »neiscrpnom izvoru«. Pesnici treće orientacije, u po formi gotovo foklornim stihovima, trude se da smetljive preobrade slike i metafore preuzeze iz usmenog stvaralaštva. Na primer, u čuvaškom narodu su veoma poznati stihovi iz horske pesme: »Kad pasjakovina procveta, vidi se kroz čitavu šumu«. Ta slika se u pesnika Venjamina Pegilja (rodjen 1955) u kratkoj pesmi dva puta varira:

»Kroz čitavu šumu se vidi pasjakovina bela,
Kroz čitavu šumu mi glavu kovitla.
Ponovo je mladost moja sedamnaestogodišnja
U samom centru horskog kruga.

Kroz čitavu šumu se vidi pasjakovina bela,
Kroz čitavu šumu blista, plamti njena belina.
Ne kidajte je, nek ostane u šumi tako bela.
Nek u horskom krugu ostane moja mladost nepromenjena.«

Spomenute tendencije savremene čuvaške poezije, kako sam već utvrdio, međusobno se prepliću pojačavajući napore stvaralačkih traganja mladih autora.

Prevod s ruskog:
Aleksandar Badnjarević

Moskva, 29 – 31. oktobar 1983.